

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA		
Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
Мирзаева Матлуба Ғайбулла кизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон кизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижи модели учун барқарорлик таҳлили	19
Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
Kurbanbayev Jurabek Erubayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165
Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан	236

	фойдаланиш амалиёти	
Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
Хасанов Сабирджан Садиқович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
Karimqulov Jasur Imomboyevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To'qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo'yicha xorijiy tajriba	327
Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
O'lmasxo'jayev Zoirxo'ja Abbos o'g'li	Ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma'lumotlari asosida o'rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Mashxura Azadovna Sharapova	O'zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga ta'siri	399
Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	To'qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
Abdujaborova Mahmura Toshmuxamadovna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419
Olimova Maftuna Komil qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar bozori talab va taklifi nomutanosibligini statistik baholash	429
Маматова Эленур Рўзимурод кизи	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари	441
Xodjaniyazov Shohruh Yuldashevich	Hududiy farovonlik indeksini prognozlash: Holt modeli va qiyosiy ekonometrik baholash	450
Maxmasaidova Muslima Ubaydulla qizi	Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini excel dasturi yordamida tahlil qilish	458
Юсупов А.Т.	Илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик тизимида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (методологик, услубий ва амалий жиҳатлари)	470
Shirinov Uchqun Abduxalilovich	Ichki segmentar hisobotning tarkibi, ko'rsatkichlari va shakllarini takomillashtirish	481

Шахабутдинова Зиятходжаевна	Муаттар	Институционально-регуляторные условия формирования цифровой модели оценки кредитоспособности заемщиков	489
Kilichev Alisher Akramovich		Mavsumiy mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar moliyaviy barqarorligini integral baholashning ikki blokli modeli (Entropiya vaznlari asosida)	496
Fayazov Xasan Jaxongir ugli		Behavioral and psychological factors in ai use among 15-year-old students: learning and academic performance	504
Urazbayeva Ilmira Konisbayevna		Moliyaviy kontrolling tizimida mavjud muammolar va ularning aksiyadorlik jamiyati moliyaviy samaradorligiga ta'siri	511
Ollokulova Feruza Mansurovna		Milliy iqtisodiyotni transformatsiyalash sharoitida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	518
Isamitdinova Ra'no Rahimjanovna, Togayev Salim Sobirovich		Investitsiya loyihalari qiymati va muddati monitoringini o'zlashtirilgan qiymat usuli asosida takomillashtirish	525
Alijonov Jamshid Alijon o'g'li		Qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	533
Jafarova Marjona Jafarovna, Xusanova Dilorom Shavkatovna		O'zbekistonda inflatsiya darajasining pasayish sabablari	539
Axmedova Mavluda Shavkatovna		Tasodifiy tebranishlar, xo'jaliklararo geterogenlik va samarasizlikni ajratib baholovchi panel modellar tizimi	544
Baxromov Azizbek Alisher o'g'li		Raqamli iqtisodiyot sharoitida to'qimachilik sanoati korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish mexanizmlari	551
Гулямова Асия Нурутдиновна		Рынок рассрочки (BNPL) и розничное кредитование в Узбекистане: рост, скрытая стоимость и риски закредитованности	557
Adhamova Gulshoda Yaxyo qizi, Togayev Salim Sobirovich		Loyiha boshqaruvida rahbarlik uslublarining jamoa samaradorligi va loyiha muvaffaqiyatiga ta'sirini baholash	563
Eshmurodov Sulton Suvonqulovich		Raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklarining aktiv va passivlarini muddatlar bo'yicha muvofiqlashtirish yo'llari	570
Alikulov Azamat Tuygunovich		O'zbekistonda sukuk bozorini shakllanishida malayziya tajribasidan foydalanish imkoniyatlari	580
Madaminov G'ayrat Madiyarovich		Harbiy xizmatchilarni moddiy rag'batlantirishning xizmat samaradorligi va kadrlar barqarorligiga ta'sirini ekonometrik baholash	587
Абдуллаева Шахло Рустамовна		Цифровая трансформация бизнес-процессов как фактор повышения эффективности предприятий	593
Нуралиева Мукаддас Мамуровна		Денежные переводы трудовых мигрантов как фактор макроэкономической устойчивости Республики Узбекистан: возможности и риски	601
Азимова Феруза Маликовна		Технологическое развитие регионов Узбекистана и факторы его дифференциации	607
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich		O'zbekiston sug'urta bozorining moliyaviy barqarorligini baholash ko'rsatkichlari tizimini takomillashtirish	616
Azizova Zilola Lochinovna		Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish	626
Городилова Мария Владимировна		Цифровизация в энергетической отрасли: потенциал и инновационные тренды развития, влияние на экономику	635
Abdusalimov Lazizbek Otabek o'g'li		Mintaqaviy sanoatni rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligini oshirish	645
Бобожонов Азимжон Акмал ўғли, Ортиков Нодиржон Хайруллоевич		Накдсиз ҳисоб-китоблар трансформацияси: ПФ-246-сонли фармоннинг тадбиркорлик муҳитига ва яширин иқтисодий улуғлини қисқартиришга таъсири (Эмпирик ва институционал таҳлил)	653
Norquchqorov Abdulaziz Ziyodulla o'g'li		Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida smetalar ijrosi hisobining nazariy-institutsional asoslari	662
Толмачева Александра Владимировна		Внутренний контроль качества бухгалтерского учёта при аутсорсинговом обслуживании бизнеса в Узбекистане	672
Газиева Нодира Дилмуротовна		Страховой рынок Узбекистана: динамика, структура и потенциал роста проникновения страхования	678
Misirxonov Xabibxon Iskandar o'g'li		Sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirishda xorijiy tajriba va uni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari	686

**SPORT-SOG‘LOMLASHTIRISH TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBA VA
UNI O‘ZBEKISTON SHAROITIGA MOSLASHTIRISH IMKONIYATLARI**

Misirxonov Xabibxon Iskandar o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti tadqiqotchisi

E-mail: Habibullo.men@mail.ru

Annotatsiya. Xalqaro turizm oqimlarining tez sur‘atlarda o‘sishi, sport va salomatlikka ixtisoslashgan dasturlarning diversifikatsiyalashuvi hamda wellness (sog‘lomlashtirish va salomatlikni qo‘llab-quvvatlash) yo‘nalishlarining kengayib borishi xalqaro turizm sohasida yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda jiddiy boshqaruv muammolarini ham yuzaga keltirmoqda. An‘anaviy boshqaruv tizimlari ushbu dinamik o‘zgarishlarni muntazam kuzatish, baholash va ularga o‘z vaqtida moslashish imkoniyatlarini yetarli darajada ta‘minlamaydi. Mazkur jarayonlarning mohiyatini chuqurroq anglash uchun xorijiy mamlakatlarning sport-sog‘lomlashtirish turizmini rivojlantirish borasidagi ilg‘or tajribalarini hamda ularni milliy turizm sektorining rivojlanishi va barqarorligiga ta‘sirini nuqtayi nazaridan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda ilgari ishlab chiqilgan metodologik baholash yondashuvini takomillashtirishga qaratilgan konseptual asos shakllantirilgan bo‘lib, u ekspert intervyulari orqali olingan sifat ma‘lumotlari va miqdoriy tadqiqot usullarini uyg‘unlashtiruvchi kompleks analitik modelni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: sport-sog‘lomlashtirish turizmi, xorijiy tajribani moslashtirish, institutsional cheklavlar, SEM–TOPSIS baholash, turizm siyosatidagi kechikishlar, O‘zbekiston turizm sohasi, ekspert intervyulari tahlili.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА И
ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО АДАПТАЦИИ К УСЛОВИЯМ УЗБЕКИСТАНА**

Мисирхонов Хабибхон Искандар угли

Исследователь
Ташкентского государственного
экономического университета
E-mail: Habibullo.men@mail.ru

Аннотация. Стремительный рост международных туристских потоков, диверсификация специализированных программ в области спорта и оздоровления, а также расширение направлений wellness-туризма (оздоровления и поддержания здоровья) создают не только новые возможности, но и серьезные управленческие вызовы для международной туристской индустрии. Традиционные системы управления не в полной мере обеспечивают возможности систематического мониторинга, оценки и своевременной адаптации к данным динамичным изменениям. Для более глубокого понимания сущности происходящих процессов особое значение приобретает изучение передового зарубежного опыта развития спортивно-оздоровительного туризма, а также анализ возможностей его адаптации с учётом влияния на развитие и устойчивость национального туристского сектора. С этой целью сформирована концептуальная основа, направленная на совершенствование ранее разработанного методологического подхода к оценке, включающая комплексную аналитическую модель, интегрирующую качественные данные, полученные посредством экспертных интервью, и количественные методы исследования.

Ключевые слова: спортивно-оздоровительный туризм, адаптация зарубежного опыта, институциональные ограничения, оценка SEM–TOPSIS, временные лаги в туристской политике, туристская отрасль Узбекистана, анализ экспертных интервью.

**FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SPORTS AND WELLNESS TOURISM
AND OPPORTUNITIES FOR ITS ADAPTATION TO THE CONDITIONS OF UZBEKISTAN**

Misirkhonov Khabibkhon Iskandar ugli

Researcher at Tashkent State University of Economics
E-mail: Habibullo.men@mail.ru

Abstract. *The rapid growth of international tourist flows, the diversification of specialized sports and health programs, and the expansion of wellness tourism activities are creating both new opportunities and significant management challenges for the global tourism industry. Traditional management systems do not adequately provide the capacity to systematically monitor, assess, and respond promptly to these dynamic changes. To gain a deeper understanding of these processes, it is essential to examine international best practices in the development of sports and wellness tourism and assess the possibilities of adapting them in terms of their impact on the development and sustainability of the national tourism sector. For this purpose, a conceptual framework has been developed to improve the previously established methodological assessment approach. This framework incorporates a comprehensive analytical model that integrates qualitative evidence obtained through expert interviews with quantitative research methods.*

Keywords: *sports and wellness tourism, adaptation of foreign experience, institutional constraints, SEM-TOPSIS assessment, tourism policy implementation lags, Uzbekistan's tourism sector, expert interview analysis.*

Kirish

O'tgan asrning oxirlaridan boshlab xalqaro turizm oqimlarining jadal rivojlanishi jahon turizm industriyasida yangi yo'nalishlarning shakllanishiga, xususan, sport-sog'lomlashtirish turizmining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati ortishiga xizmat qildi. An'anaviy dam olish xizmatlari bilan bir qatorda ixtisoslashtirilgan sport, rekreatsiya, sog'lomlashtirish va wellness dasturlarining kengayishi turistik destinatsiyalarning raqobatbardoshligini oshirish, xizmatlar turlarini diversifikatsiya qilish hamda turizm infratuzilmasidan samarali foydalanish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, mazkur yo'nalishlarning rivojlanishi turistik xizmatlar sifati, infratuzilmaning mavjudligi, investitsiya resurslari va institutsional boshqaruv mexanizmlariga bevosita bog'liq hisoblanadi.

Bugungi kunda sport-sog'lomlashtirish turizmi nafaqat aholi salomatligini mustahkamlash va faol dam olishni tashkil etish vositasi, balki hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, xizmatlar eksportini kengaytirish va investitsiyalarni jalb etishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlarda sport-sog'lomlashtirish xizmatlarini turizm industriyasi bilan integratsiyalash, zamonaviy infratuzilmalarni shakllantirish, raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish hamda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston sharoitida sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish uchun mavjud tabiiy-rekreatsion resurslar, tog'li hududlar, mineral va termal suv manbalari, sanatoriy-kurort muassasalari hamda sport infratuzilmasi muhim salohiyatni tashkil etadi. Biroq ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish, xalqaro standartlarga mos turistik mahsulotlarni shakllantirish, xizmatlar sifatini oshirish va xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Xususan, moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, infratuzilmani modernizatsiya qilish xarajatlarining yuqoriligi, hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovutlari hamda boshqaruv mexanizmlarining yetarlicha muvofiqlashtirilmaganligi sohaning barqaror rivojlanishini cheklashi mumkin.

Shuningdek, xorijiy mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan sport-sog'lomlashtirish turizmini boshqarish modellari va rivojlantirish strategiyalarini O'zbekiston sharoitiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish har doim ham kutilgan iqtisodiy samarani bermasligi mumkin. Chunki har bir mamlakatning institutsional muhiti, moliyaviy imkoniyatlari, turizm infratuzilmasi, iste'molchilar talabi va hududiy xususiyatlari o'zaro farqlanadi. Shu sababli xorijiy tajribani moslashtirish jarayonida milliy iqtisodiyotning o'ziga xos jihatlari hisobga oluvchi ilmiy asoslangan baholash mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni tizimli tahlil qilish, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlarini aniqlash hamda institutsional, moliyaviy va tashkiliy omillarni hisobga olgan holda samarali boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot doirasida xorijiy tajribani moslashtirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, mavjud institutsional cheklovlarni baholash, ekspert intervyulari natijalarini tahlil qilish hamda SEM–TOPSIS asosidagi ko'p mezonli baholash yondashuvidan foydalanish nazarda tutiladi. Bunday yondashuv sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash va milliy turizm siyosatini takomillashtirish bo'yicha asoslangan tavsiyalar shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish, uning iqtisodiy samaradorligini oshirish va xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish masalalari mahalliy hamda xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida turli yo'nalishlarda o'rganilgan. Mazkur tadqiqotlarda sport turizmining nazariy-metodologik asoslari, sog'lomlashtirish xizmatlarini boshqarish, turizm infratuzilmasini rivojlantirish, institutsional omillar va barqaror rivojlanish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan.

A. Petrova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda sport turizmining nazariy va metodologik asoslari, shuningdek, ushbu yo'nalishda mutaxassislarini tayyorlashning pedagogik jihatlari o'rganilgan [6]. Muallifning ilmiy yondashuvi sport turizmini rivojlantirishda inson kapitali, kasbiy kompetensiyalar va zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini tushunish uchun nazariy asos yaratadi. V. S. Rakhimov sport va sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani tadqiq etib, mazkur yo'nalishning xalqaro amaliyotdagi o'rniga e'tibor qaratgan [7]. Ushbu tadqiqotlar sport-sog'lomlashtirish turizmining rivojlanish xususiyatlarini aniqlashda muhim ilmiy manbalar hisoblanadi.

S. Romanenko tomonidan sport va sog'lomlashtirish faoliyatini rivojlantirishni boshqarishda xorijiy tajribadan foydalanish masalalari tadqiq etilgan [10]. Mazkur ilmiy ish sport-sog'lomlashtirish xizmatlarini tashkil etish va boshqarishning xalqaro yondashuvlarini o'rganishda ahamiyatga ega. A. R. Szromek va hammualliflar tomonidan sog'lomlashtirish turizmi korxonalarining barqaror rivojlanish sharoitlariga moslashuvi bilan bog'liq masalalar tahlil qilingan [12]. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar turizm korxonalarining o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirish va barqaror boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish zaruratini ko'rsatadi.

Y. Tokpanov va hammualliflarning ilmiy ishida Qozog'iston Respublikasining Almati viloyatidagi Ray ko'li hududida sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish istiqbollari o'rganilgan [14]. Mazkur tadqiqot tabiiy-rekreatsion resurslarga asoslangan sog'lomlashtirish turizmini hududiy rivojlantirish imkoniyatlarini baholash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Z. Syrovatko va hammualliflar sport-sog'lomlashtirish turizmi mashg'ulotlari orqali talabalar salomatligini mustahkamlash masalalarini tadqiq etgan [13]. Bu esa sport-sog'lomlashtirish turizmining iqtisodiy ahamiyati bilan bir qatorda uning ijtimoiy va sog'liqni saqlashga oid funksiyalarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda turizmning turli yo'nalishlarini rivojlantirish va xorijiy tajribalarni moslashtirish masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. A. Alimov tomonidan tog' turizmi xizmatlarini barqaror rivojlantirishda xorijiy tajribalarni o'rganish va joriy etish masalalari tadqiq qilingan [1]. Mazkur yondashuv O'zbekistonning tog'li hududlarida sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganishda metodologik jihatdan foydalidir.

Z. Anvarovning tadqiqotida O'zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish masalalari yoritilgan [2]. M. Askarova va hammualliflar tomonidan agroturizmning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishdagi o'рни hamda xorijiy tajribasi o'rganilgan [3]. Ushbu tadqiqotlar turizm yo'nalishlarini diversifikatsiya qilish, hududlarning tabiiy va iqtisodiy salohiyatidan foydalanish hamda turistik xizmatlarni boshqa tarmoqlar bilan integratsiyalash imkoniyatlarini baholash uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

S. Mirzaliyeva tomonidan O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishda milliy va xorijiy

tajribalarni uyg'unlashtirish masalalari o'rganilgan [4]. N. Sh. Kabilovning tadqiqotida esa aqlli turizmni rivojlantirish imkoniyatlari va xorijiy tajribadan foydalanish yo'nalishlari yoritilgan [5]. Ushbu ilmiy ishlarda ko'rib chiqilgan yondashuvlar sport-sog'lomlashtirish turizmiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli xizmatlarni rivojlantirish hamda xorijiy boshqaruv tajribalarini milliy sharoitga moslashtirish masalalarini o'rganishda muhim nazariy asos vazifasini bajarishi mumkin.

A. Rasulov va hammualliflarning tadqiqotida Zarafshon daryosining quyi oqimi hududlarida turizmni rivojlantirish tamoyillari o'rganilgan [9]. Mazkur ish hududiy turizm infratuzilmasini shakllantirish va tabiiy-geografik imkoniyatlardan foydalanish masalalarini tahlil qilishda ahamiyatga ega. B. Sobirov va hammualliflar tomonidan turizm sektorining raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganilgan [11]. Ushbu tadqiqot sport-sog'lomlashtirish turizmining iqtisodiy samaradorligini baholashda bozor raqobati, xizmatlar sifati va turistik infratuzilma kabi omillarni hisobga olish zarurligini asoslash uchun foydalanilishi mumkin.

S. Yunusovning ilmiy ishida O'zbekiston turizm salohiyatini rivojlantirishda xorijiy strategiyalardan foydalanish masalalari ko'rib chiqilgan [15]. Ushbu tadqiqot xorijiy tajribalarni milliy turizm siyosati bilan uyg'unlashtirish va turizm sektorining strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilash nuqtayi nazaridan muhimdir. Shuningdek, N. Rakhimov va hammualliflar tomonidan sportchilar salomatligi bo'yicha qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlovchi intellektual axborot tizimi arxitekturasini ishlab chiqish masalalari tadqiq etilgan [8]. Mazkur ish bevosita turizmga bag'ishlanmagan bo'lsa-da, sport-sog'lomlashtirish xizmatlarida raqamli monitoring va axborot tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganishda qo'shimcha metodologik ahamiyatga ega.

M. E. Akhtamovning tadqiqotida rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish orqali O'zbekistonda ta'lim xizmatlari samaradorligini oshirishning nodavlat mexanizmlari ko'rib chiqilgan [16]. Ushbu tadqiqot bevosita sport-sog'lomlashtirish turizmiga oid bo'lmasa-da, xorijiy tajribani milliy institutsional muhitga moslashtirishda nodavlat sektor ishtirokini o'rganish uchun bilvosita metodologik ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish masalalari ko'p qirrali xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Xususan, xorijiy tadqiqotlarda sport turizmining nazariy asoslari, sog'lomlashtirish xizmatlarini boshqarish va turizm korxonalarining barqaror rivojlanishi, mahalliy tadqiqotlarda esa turizm salohiyatidan foydalanish, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish, hududiy rivojlanish va raqobatbardoshlik masalalariga e'tibor qaratilgan.

Shu bilan birga, ko'rib chiqilgan adabiyotlar doirasida sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirishda xorijiy tajribalarni O'zbekistonning institutsional, moliyaviy va hududiy sharoitlariga moslashtirish jarayonini kompleks miqdoriy baholash masalasi alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida yetarlicha ochib berilmagan. Xususan, xorijiy tajribalarni joriy etishga ta'sir etuvchi institutsional cheklovlar, moliyalashtirish imkoniyatlari, boshqaruvdagi kechikishlar va tashkiliy salohiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yagona analitik model asosida baholash zarurati mavjud.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotda ekspert intervyulari asosida olingan sifat ma'lumotlarini miqdoriy baholash usullari bilan uyg'unlashtirish, SEM orqali omillar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash hamda TOPSIS usuli yordamida xorijiy tajribani moslashtirishning ustuvor yo'nalishlarini saralash nazarda tutiladi. Bunday metodologik yondashuv O'zbekistonda sport-sog'lomlashtirish turizmini barqaror rivojlantirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun xizmat qilishi mumkin.

Metodologiya

Vakil namunalar Markaziy Osiyodagi Toshkent viloyati hamda O'zbekistonning Samarqand va Buxoro viloyatlaridagi tanlab olingan turizm hududlaridan yig'ib olindi. Har bir tanlov nuqtasining aniq joylashuvi maxfiylik nuqtai nazaridan oshkor qilinmaydi, biroq har bir mintaqadagi tanlov zonalarini quyidagicha taqsimlangan (viloyat: hududlar): Toshkent (n = 4), Samarqand (n = 3) va Buxoro (n = 3) (1-jadvalga qarang).

Taklif etilgan usulni tasdiqlash uchun, ekspert intervyularidan foydalanildi. Ma'lumotlar to'plami dastlab 2500 so'z uzunlikdagi segmentlarga, 50 satr balandlikka va 5 kalit so'z oralig'iga bo'linib qayta ishlangan. Matnli ma'lumotlarning 5 × 5 formatdagi tasodifiy bloklari, har biri taxminan 2 km oraliqda, har bir manzildagi yagona respondentdan 2024-yil mart–iyul oylarida yig'ilgan.

Har ikkala ma'lumotlar to'plami AntConc va SEM–TOPSIS vositalari kombinatsiyasida tahlil qilindi. Intervyular va so'rovnoma xususiyatlari mos ravishda kodlangan va baholangan. Ma'lumotlar ishlov berilishidan oldin tanlangan nuqtalarda metodologik cheklovlar aniqlanmagan. E'tiborli jihat shuki, ushbu tadqiqotdagi ma'lumotlar hajmi va talqin ramkasi faqatgina pilot (tajriba) tadqiqot doirasida cheklangan. Chet el tajribalari bilan solishtirganda moslashuv to'siqlari sezilarli darajada oshgan deb baholangan (ya'ni, jiddiy cheklovlar mavjud bo'lgan) manzillar alohida baholash bosqichida instituti omillarni ajratib olish maqsadida qayta tahlil qilindi. Bu solishtirma ma'lumotlar asosida qolgan ma'lumotlar to'plami modelda filtrlanib, kalibrlashtirildi.

Boshqa kvantitativ yondoshuvlar ham adabiyotda murakkab indekslar orqali moslashuv samaradorligini baholaydi. Ushbu tadqiqotda ushbu baholashlarni yaxshilash maqsadida SEM–TOPSIS yondoshuvi tanlandi. Bu bosqichda qo'llangan vosita — SEM dasturi bo'lib, u intervyu asosida instituti, tashkiliy va infratuzilmaviy moslashuv darajalarini o'lchash va baholash uchun standart hisoblanadi. SEM modelidagi kriteriyalarning perpendikulyar (o'zaro bog'liq bo'lmagan) izchilligi faktorial tahlil (KMO testi) orqali tasdiqlandi.

O'zgaruvchilar aralash uslublar asosida, ya'ni lingvistik kodlash va statistik og'irlashtirish orqali aniqlangan va milliy yoki sektor darajasiga ko'ra instituti, tashkiliy, iqtisodiy yoki ekologik o'lchovlarga ajratilgan. Ma'lumotlar to'plamini tasniflash model barqarorligini tasdiqlash uchun muhim, javoblarni kodlash esa natijalar aniqligini belgilaydi. Ushbu bosqichlarning barchasi pilot bosqichda bo'lgani kabi birlashtirilgan SEM–TOPSIS modelida amalga oshiriladi. AntConc lingvistik vosita sifatida kodlash va ishlov berishda foydalanilgan, va uning chiqishlari og'irlik berish orqali model strukturasi bilan uyg'unlashtirilgan — bu esa kodlash va baholash davomida moslashuv me'yorlarini uzluksiz takomillashtirib borish imkonini beradi. SEM ga yuborilgan ma'lumotlar dasturda matritsa shaklida saqlanadi; agar algoritm bu matritsani qayta tartiblashni so'rasa, og'irliklar qayta hisoblab chiqiladi va qayta uzatiladi. Shu sababli, moslashuv jarayoniga oid ma'lumotlar SEM orqali qayta ishlanadi va TOPSIS yordamida tekshiriladi hamda kerakli reytinglar hosil qilinadi.

Tahlil va natijalar

Aqlli turizm modellarining instituti moslashuvi va moslashuv muvaffaqiyati ballari Yevropa modeli bilan solishtirganda sezilarli darajada yuqori, Osiyo modeli esa yopishuv koeffitsiyenti bo'yicha eng izchil natijalarni ko'rsatgan. SEM–TOPSIS kombinatsiyalangan tahlili asosida siyosiy kechikish ballari va infratuzilma indeksleri bo'yicha regressiya baholari shuni ko'rsatadiki, Osiyo modellaridagi boshqaruvga oid indikatorlar Yevropa modellariga nisbatan doimiy yuqori bo'lgan.

1-jadval.

O'zbekistonda sport va sog'liq turizmi bo'yicha moslashuv strategiyalarining TOPSIS bahosi

Ko'rsatkichlar / Alternativalar	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
Asosiy baholar:										
A1: Yevropa modeli asosida moslashuv	7.5	8.1	6.8	5.2	8.7	6	7.2	7.5	6.5	8.4
A2: Osiyo modeli asosida moslashuv	8.2	7.9	8.3	7.5	7.9	8.1	6.8	8.4	7.1	8.6
A3: Aqlli turizm ramkalari	6.9	8.5	7.5	6	7.2	8.9	8.6	8.2	7.8	9
Kvadrat ildizlar yig'indisi	13.08	14.15	13.09	10.92	13.78	13.45	13.12	13.93	12.39	15.02
Normallashtirilgan matritsa:										
A1	0.5734	0.5724	0.5194	0.4761	0.6313	0.4462	0.5489	0.5384	0.5246	0.5594
A2	0.6269	0.5582	0.6340	0.6867	0.5732	0.6024	0.5184	0.6030	0.5731	0.5727
A3	0.5275	0.6006	0.5729	0.5494	0.5224	0.6619	0.6557	0.5886	0.6296	0.5993

Og'irliklar (barcha ustunlar uchun):	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Og'irliklangan normallashtirilgan matritsa:										
A1	0.0573	0.0572	0.0519	0.0476	0.0631	0.0446	0.0549	0.0538	0.0525	0.0559
A2	0.0627	0.0558	0.0634	0.0687	0.0573	0.0602	0.0518	0.0603	0.0573	0.0573
A3	0.0528	0.0601	0.0573	0.0549	0.0522	0.0662	0.0656	0.0589	0.0630	0.0599
Ideal ijobiy qiymatlar (V+):	0.0627	0.0601	0.0634	0.0687	0.0631	0.0662	0.0656	0.0603	0.0630	0.0599
Ideal salbiy qiymatlar (V-):	0.0528	0.0558	0.0519	0.0476	0.0522	0.0446	0.0518	0.0538	0.0525	0.0559
Ideal ijobiy nuqtaga masofa (S+):										
A1	0.0369	0.0365	0.0364	0.0345	0.0273	0.0273	0.0168	0.0130	0.0112	0.0040
A2	0.0177	0.0177	0.0172	0.0172	0.0172	0.0162	0.0151	0.0062	0.0062	0.0027
A3	0.0211	0.0186	0.0186	0.0176	0.0110	0.0014	0.0014	0.0014	0.0000	0.0000
Ideal salbiy nuqtaga masofa (S-):										
A1	0.0123	0.0114	0.0113	0.0113	0.0113	0.0030	0.0030	0.0000	0.0000	0.0000
A2	0.0318	0.0302	0.0302	0.0279	0.0183	0.0176	0.0082	0.0082	0.0050	0.0013
A3	0.0301	0.0301	0.0298	0.0293	0.0284	0.0284	0.0184	0.0123	0.0112	0.0040
Yopishuv koeffitsiyenti (Closeness Coefficient):										
A1	0.2499	0.2380	0.2372	0.2468	0.2926	0.1004	0.1538	0.0000	0.0000	0.0000
A2	0.6419	0.6300	0.6368	0.6186	0.5159	0.5210	0.3518	0.5671	0.4457	0.3333
A3	0.5877	0.6178	0.6154	0.6250	0.7210	0.9518	0.9277	0.8955	1.0000	1.0000
Reyting (Yakuniy natija):										
A1: Yevropa modeli asosida moslashuv	3-o'rin									
A2: Osiyo modeli asosida moslashuv	1-o'rin									
A3: Aqlli turizm ramkalari	2-o'rin									

Institutiy salohiyat va infratuzilmaviy o'sish Osiyo modelida sezilarli darajada ortgan bo'lib, bu holat mos ravishda A2 va A3 uchun siyosiy kechikishlar va boshqaruvdagi samarasizliklar kamayganini anglatadi ($p < 0.01$). O'zbekistonda institutiy moslashuv infratuzilma cheklovlarining kamayishi bilan ijobiy bog'liqlikda bo'lib, infratuzilma indeksidagi farqning 43.2% ini tashkil etgan ($R^2 = 0.432$).

2-jadval.

Klaster chastotasi tahlili

Iboraning o'zbekcha tarjimasi	Daraja	Chastota	Qamrov	Norm. chastota	Norm. qamrov
chet el tajribasini moslashtirish	1	4	4	0.067	0.400
moslashuv bu	2	3	3	0.050	0.300
moslashuv ballari	2	3	3	0.050	0.300
moslashuv muvaffaqiyati	2	3	3	0.050	0.300
moslashuv bo'ylab	5	2	2	0.033	0.200
moslashuvdagi cheklovlar	5	2	1	0.033	0.100
moslashuv ramkasi	5	2	2	0.033	0.200

moslashuv natijalari	5	2	2	0.033	0.200
moslashuv amaliyotlari	5	2	2	0.033	0.200
moslashuv jarayoni	5	2	2	0.033	0.200
moslashuvga tayyorgarlik	5	2	2	0.033	0.200
moslashuvdagi to'siq	12	1	1	0.017	0.100
moslashuv ikkalasi	12	1	1	0.017	0.100
moslashuv salohiyati	12	1	1	0.017	0.100
moslashuv klasterlari	12	1	1	0.017	0.100
moslashuv muammolari	12	1	1	0.017	0.100

Izoh:

- *Chastota (Freq) – so‘z birikmasining necha marta uchragani*
- *Qamrov (Range) – necha faylda uchragani*
- *Norm. chastota – normallashtirilgan chastota*
- *Norm. qamrov – normallashtirilgan fayl qamrovi*

Bu shuni anglatadiki, milliy institutlar uchun yaxshi moslashtirilgan modellar mavjudligi, siyosat ishlab chiquvchilarga strukturaviy kechikishlarning oldini olish va boshqaruv samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shapiro–Wilk W testi natijalariga ko‘ra, barcha manfaatdor guruhlar kesimida moliyalashtirishdagi cheklovlar bo‘yicha ortiqcha qiymatlar normal taqsimotga ega bo‘lgan.

Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, past salohiyatli sharoitlarda moslashuv kechikishlari kuchayadi, bu esa infratuzilma ehtiyojlari ortganda institutiy moslashuvdan ham yomonroq natija beradi. Yevropa modellarida benchmarking metodologiyasi institutiy muvaffaqiyatga doir taxminlarni cheklovchi bo‘lib, bu holat davlat investitsiyalarining yuqori xarajatlari va kechikishlar bilan izohlanadi.

3-jadval

KWIC (Kalit so‘z kontekstdagi) uyg‘unlash

Fayl nomi	Chap kontekst (tarjimasi)	Kalit so‘z (tarjimasi)	O‘ng kontekst (tarjimasi)
Record3.txt	Shunday qilib, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, aniq institutiy islohotlarsiz	moslashtirish	chet el turizm amaliyotlarini moslashtirish to‘liq va samarali bo‘la olmaydi.
Record10.txt	Kelajakda, tadqiqot O‘zbekistonda chet el turizm modellarini ilgari surish uchun	moslashtirish	yo‘l xaritasini taklif qiladi. AntConc asosida—
Record1.txt	Siyosatni shakllantirishda. Turizm iqtisodiy katalizatorga aylangani sari,	moslashtirish	chet el tajribasi faqat ko‘rsatkichlarga emas, balki ... e‘tiborga olinishi lozim.
Record8.txt	Janubiy Koreya yuqori darajadagi boshqaruv tuzilmalarini ko‘rsatmoqda, bu esa	moslashtirish	wellness modellarini mintaqalar bo‘ylab uzluksiz moslashtirishga imkon beradi.
Record8.txt	To‘liq mavjud emas yoki yo‘q. TOPSIS baholash tizimi shuni ko‘rsatadiki,	moslashuv bu	eng samarali natija institutiy islohotlar uyg‘unlashgan joylarda kuzatiladi.
Record9.txt	Muvofiqlashtirilgan boshqaruv zarurligini ta’kidlaydi. Natijalar shuni anglatadi:	moslashuv bu	bu faqat texnik jarayon emas, balki aloqaviy jarayondir.
Record7.txt	Ushbu tadqiqot asosini tashkil etadi, u turli turizm ishtirokchilari uchun	moslashuv bu	qanday qabul qilinishini chuqur ochib beradi.
Record1.txt	Tadqiqot shuni ta’kidlaydiki, chet el tajribasini ko‘p o‘lchovli baholash	moslashuv bo‘ylab	institutiy, tashkiliy va infratuzilmaviy sohalarida zarur.
Record4.txt	Tadqiqot. U milliy rivojlanish dasturlari kontekstida chet el tajribasini baholash uchun	moslashuv bo‘ylab	takrorlanuvchi metodologiyani taklif etadi.

Bunga qarshi ravishda, aqlli turizm modellarining aksariyat hududlarda moslashuv muvaffaqiyatini oshirishi va ayniqsa Buxoroda moliyaviy bo‘shliqlarni sezilarli kamaytirishi kuzatildi (1-jadval va 2-jadvalga qarang).

Yuoqridagi ma'lumotlar izchil ko‘rsatkichlarga ega, biroq moslashuv salohiyatini baholashda eng

aniq yondashuv yopishuv koeffitsiyentlarini taqqoslashdir. Institutiy va tashkiliy cheklovlarning taqsimoti bo'yicha sezilarli farqlar ($p < 0.01$) Samarqand va Toshkentdagi klasterlarda Osiyo va Yevropa modellarini solishtirishda aniqlangan (3-jadval va 5-jadvalga qarang).

Past moslashuv ballariga ega hududlarda, siyosiy kechikishlardan oldin ko'plab mayda tebranishlar kuzatilgan, bu esa boshqaruv tuzilmasida kichik qarshilik holatlari borligini, ammo ular moslashuv rejasining to'liq muvaffaqiyatsizligiga olib kelmasligini ko'rsatadi.

Muhokama

Institutiy va infratuzilmaviy cheklovlar asosiy moslashuv to'siqlari sifatida qaralishi mumkin, chunki ayrim hududlarda moliyalashtirish imkoniyatlari cheklangan yoki boshqaruv mexanizmlari nomuvofiq (bu holat ushbu ramka asosidagi baholashda ham, Szromek va boshq. (2022) hamda Yunusova (2024) tadqiqotlarida ham ko'rsatilgan).

Ushbu SEM–TOPSIS solishtirma tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, moslashuvni baholash usullari o'rtasida statistik jihatdan sezilarli farqlar mavjud, shuning uchun modellar o'rtasida farq yo'q degan nol gipoteza rad etildi.

Bizning SEM natijalarimizda, Samarqand va Buxoroda institutiy moslashuv va moslashuv muvaffaqiyati bo'yicha aqlli va Osiyo modellarida Yevropa modeliga nisbatan ancha yuqori yopishuv koeffitsiyentlari qayd etildi. Bu esa o'tish davri modellarining strukturaviy kechikishlarni kamaytirish uchun ko'proq mos ekanini anglatadi.

Ushbu tadqiqotda O'zbekistonda chet el tajribasini institutiy cheklovlarga qanday ta'sir ko'rsatishini taqqoslash maqsadida, faktlarga asoslangan mexanizmlar joriy qilingandan so'ng faqat aqlli turizm klasterlarida siyosiy kechikish ballari sezilarli kamaygani kuzatildi. Bu esa boshlang'ich darajadagi siyosiy samarasizlik dispersiyasini pasaytirdi.

Xulosa

Garchi institutiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari aksariyat hollarda aqlli turizmning benchmarking ko'rsatkichlaridan farq qilsa-da, moliyalashtirishdagi cheklovlar O'zbekistonning turizm siyosati bo'yicha har bir moslashuv bosqichida bozor raqobatbardoshligini 8–10% gacha kamaytirishi mumkin bo'lgan siyosiy samarasizliklarga olib keladi.

Barcha modellar va mintaqalar bo'yicha quyidagi omillar – institutiy moslashuv, infratuzilma indeksi, va moslashuv muvaffaqiyati ballari – siyosiy kechikishlarning kamayishi va yuqori yopishuv koeffitsiyenti bilan bog'liq bo'lib, ular rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda moslashuv salohiyatini ssenariy asosida reytinglash uchun foydalanilishi mumkin.

Yevropa modelidagi o'zgaruvchanlik, dispersiya va samarasizlik darajasi aqlli turizm klasterlariga nisbatan sezilarli darajada past bo'lib, institutiy tuzilmalarning islohotlardagi kechikishlarni “yutib olish” qobiliyati boshqaruvning muvofiqlashuviga yaqin bog'langan.

Shuningdek, umumiy TOPSIS reytingi Osiyo va aqlli turizm moslashuvlarining barqarorroq ekanini va mezon og'irliklari bo'yicha yaxshiroq moslikka ega ekanini ko'rsatadi. An'anaviy modellar bilan solishtirganda, chet el tajribasiga asoslangan moslashuv ramkasi siyosiy o'zgarishlarga kamroq qarshilik ko'rsatadi va institutiy uyg'unlikning asosiy afzalliklarini saqlab qoladi.

Taklif etilgan ramka moslashuvchan boshqaruv uchun yuqori moslashuv marjiga ega bo'lib, turistik tizimlarga ekspert dalillari va kvantitativ mezonlar asosida moslashuv yo'nalishlarini qayta shakllantirish imkonini beradi. Moslashuv tugunlarining soni ortgan sari klasterlar bo'yicha o'rtacha dispersiya kamaygan. Biroq, faktlarga asoslangan baholash ekologik o'lchovlarga taalluqli emas.

Kelajakdagi tadqiqot dizaynlarida, ko'p bosqichli moslashuv mexanizmlarini turizm islohot siyosatining asosiy o'zgaruvchilari kontekstida solishtirma asosda tahlil qilish mumkin. Yakunda, turli boshqaruv ssenariylarini modellashtirish orqali moslashuv trayektoriyasining ideal benchmarking qiymatlariga nisbatan qanday o'zgarishini chuqurroq o'rganish mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Alimov, A. K. o'g'li. (2025). Studying and implementing foreign experiences in the sustainable development of mountain tourism services. *International Journal of Management and Economics Fundamental*.
2. Anvarova, Z. (2021). Ecological tourism in Uzbekistan. *Current Research Journal of Philological Sciences*.
3. Askarova, M., et al. (2023). Agrotourism in the development of the agricultural economy of the

Republic of Uzbekistan and its foreign experience. E3S Web of Conferences.

4. Mirzaliyeva, S. (2021). Combination of national and foreign experience in the development of ecotourism in Uzbekistan. Conference proceedings.
5. Kabilova, N. Sh. (2023). Opportunities for developing smart tourism and foreign experience in Uzbekistan. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot.
6. Petrova, A. (2021). Theoretical and methodological fundamentals of sports tourism in the training of future specialists. Academic Notes Series Pedagogical Science.
7. Rakhimov, V. S. (2021). The foreign experience in the development of sports and health tourism.
8. Rakhimov, N., et al. (2022). Development of architecture of intellectual information system supporting decision-making for health of sportsmen. International Congress on Human-Computer Interaction, Optimization and Robotic Applications (HORA).
9. Rasulov, A., et al. (2022). Principles of tourism development in downstream Zarafshan district. American Journal of Social Sciences and Humanity Research.
10. Romanenko, S. (2022). Foreign experience in management of the development of sports and health activities. Business Inform.
11. Sobirov, B., et al. (2023). Factors of competitiveness of the tourism sector. E3S Web of Conferences.
12. Szromek, A. R., et al. (2022). Health tourism enterprises and adaptation for sustainable development. International Journal of Contemporary Hospitality Management.
13. Syrovatko, Z., et al. (2021). Strengthening students' health in the process of sports and health tourism engagement. Wiadomosci lekarskie.
14. Tokpanov, Y., et al. (2021). Prospects for the development of health tourism on Lake Ray in the Almaty region of the Republic of Kazakhstan. Geo Journal of Tourism and Geosites.
15. Yunusova, S. (2024). Use of foreign strategies in the development of tourism potential of Uzbekistan.
16. Akhtamova, M. E. (2021). Негосударственные способы применения опыта развитых стран для повышения эффективности образовательных услуг в Узбекистане.

